

Zaključak

Na području Bosne i Hercegovine deluje veoma uspešno služba za zbrinjavanje povreda i obolenja oka već punih devedeset godina (1894 — 1984). U devet gradova B i H formirano je devet oftamoloških centara sa stacionarima u sledećim gradovima: Sarajevu (1894), Mostaru (1931), Banja Luci (1931), Tuzli (1954), Bihaću (1962), Trebinju (1965), Zenici (1966), Doboju (1973) i Foči (1977).

Zapaženo je da su se brojni okulisti posle studija i specijalizacije vratili u svoj zavičajni grad i oformili oftalmološka odeljenja.

Na području B i H pre II svetskog rata formirana su očna odeljenja u Sarajevu, Mostaru i Banjoj Luci. Tek posle ovog rata, u oslobođenoj zemlji, udvostručen je broj oformljenih očnih odeljenja (6) i to u: Tuzli, Bihaću, Trebinju, Zenici, Doboju i Foči.

Ovi lakunarni podaci imaju isključivo za cilj da pokažu neke od parametara koji su izuzetno važni za ocenu razvoja oftalmološke službe u Bosni i Hercegovini, a u toku devet decenija njenog postojanja.

LITERATURA

- ¹ Čustović H., *Razvoj službe za očne bolesti u mostarskoj regiji*, Jugoslovenski oftalmološki arhiv, 1980, 3/4, 175-177. — ² Knežević-Švarc J., *Rad Opšte državne bolnice u Sarajevu od 1918. do 1941. godine*, Monografija, 25 godina Medicinskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1971, 29-33. — ³ Konforti J., *Bosanskohercegovačka Zemaljska bolnica u Sarajevu*, Monografija, 25 godina Medicinskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1971, 11-28. — ⁴ Pišteljić A., *Razvoj medicine u Bosanskoj Krajini sa posebnim osvrtom na razvoj oftalmologije*, Jugoslovenski oftalmološki arhiv, 1980, 3/4, 9-11.

Slobodan V. ČUPIĆ, Sarajevo

NINE DECADES OF THE OPHTHALMOLOGY IN BOSNIA
AND HERZEGOVINA (1894-1984)

The beginig of ophtalmology in Bosnia and Hercegovina date in 1894 when surgical and oculistic department was opened in the Sarajevo hospital. Special department for eye deseases wasbenformed 1923 with Momčilo Vučićević, M. D. ahead Dragutin Hlubna M. D., in 1929, was the first ophthalmologyts in Mostar. 1931, in Banja Luka, the bebeginer was Sefkija Sefić M. D. After the World War II, eye departmens wasbeen opened in Tuzla — 1954, in Bihać, — 1962, in Trebinje — 1965, in Zenica — 1966, in Doboju — 1973 and in Foča — 1977.

(Rad je primljen u Uredništvu 20. XII 1987. god.)

Original scientific paper
UDC 755.74/726.7/497.1 „17”

Zmagoslava ČERNEKA-SUBIĆ, Beograd

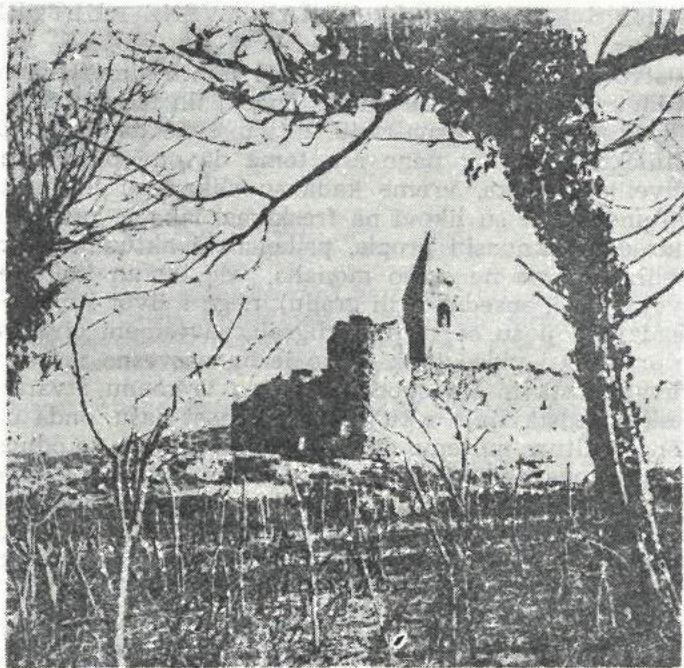
FRESKE U SREDNJOVEKOVNOJ CRKVI U HRASTOVLJU
U SLOVENIJI S ELEMENTIMA ZDRAVSTVENE KULTURE

Bogatstvo naše zemlje pokazuje se i u brojnim freskama, sačuvanim u raznim crkvama i manastirima. Značaj tih fresaka nije samo u tome da prikazuju religijsku materiju, niti u tome da predstavljaju određenu umetničku vrednost, nego i u tome da one prikazuju, kao neka vrsta preživelih svedoka, vreme kada su slikane, i to ne samo likove ljudi tog vremena (jer su likovi na freskama, iako je za njihovo slikanje postojao određeni kanonski propis, prilagođeni aktualnim likovima savremenika slikara, i to ne samo monaha, već i onih koje je svaki dan sretao u svojoj kući, susedstvu ili gradu), nego i život i običaje. Oko svetaca i događaja koji su se ranije odigrali, savremeni živopisac je crtao ono što je on znao i video tada. Tako je on nesvesno ucrtavajući savremene elemente, ostavio iza sebe belešku o vremenu stvaranja fresaka. Ako te freske predstavljaju i kulturnu vrednost našu, onda u tim znakovima tadašnje kulture možemo da potražimo i ono što se odnosi na zdravstvenu kulturu toga doba. Mi freske gledamo i tako, pa nam one služe i da analizujemo njihov sadržaj i kao ljudi zainteresovani za postojanje elemenata zdravstvene kulture na njima. I to one koja se odnosi na teritoriju i narod gde su freske rađene, ubeđeni da je uticaj okoline i vremena odigrao značajnu ulogu delujući na slikara.

Naše područje života nalazi se na raskrsnici preko koje vode putevi ka i sa tri kontinenta, pa se može stoga razumeti zašto je bila naša zemlja često meta raznih osvajača, koji su rušeći i pljačkajući uništili mnoga kulturna dostignuća onoga doba. Manastiri i crkve, kao stožeri kulture, u prvom redu nisu bili pošteđeni od ovih razaranja, pa su tako i mnoge freske, koje su krasile ova zdanja, bivale uništene. Tako su mnogi manastiri i crkve znatno osiromašeni, te su bili lišeni mnogih neocenljivih kulturnih bogatstava i istorijskih vrednosti. Porobljivači su hteli da izbrišu na taj način tragove koji bi ukazivali na samo poreklo i pripadništvo monumenata i fresaka koje su porobljeni narodi stvorili i izgradili. Na taj način su hteli indirektno da ukinu sva prava vlasniku i tvorcu ovih vrednosti, kako bi ih prikazali kao svoja dostignuća i uspostavili svoje pravo na njih.

Pismo odnosno azbuka, kojim se narod služio, može takođe da bude svedok vremena, kao i brojke, ako su ostali pukim slučajevima sačuvani od uništenja bilo požarima, rušenjima, ili zemljotresima. Ovaj rad želi da prikaže postojanje glagoljice, starog slovenskog pisma, sa-

čuvane u slovenačkom delu Istre, u crkvi u Hrastovlju, nedaleko od Kopra. Ova crkva raspolaže izvesnim primerima fresaka, koje imaju značaja i za istoriju zdravstvene kulture onoga doba i onoga kraja. Crkva se nalazi van sela Hrastovlja, na uzbrdici, opasana visokim zidom od kamena, sagrađena u vidu tvrđave, kao zaštita od turskih napadača u srednjem veku. Zidana je u romanskom stilu, u 12, 13. ili 14. veku. Sam zid koji crkvu okružuje, sazidan je kasnije u 15. ili 16. veku, a freske su naslikane i završene 1490. god. koje je radio, po napisanim podacima ispod nekih slika-fresaka (ispisanim prvo glagoljicom, a potom gotskom minuskulom latinski), slikar Janez iz Kastva 1490. god. (M. Zadnikar). Ove freske u slovenačkom delu Istre, koje su sačuvale neke datume i imena

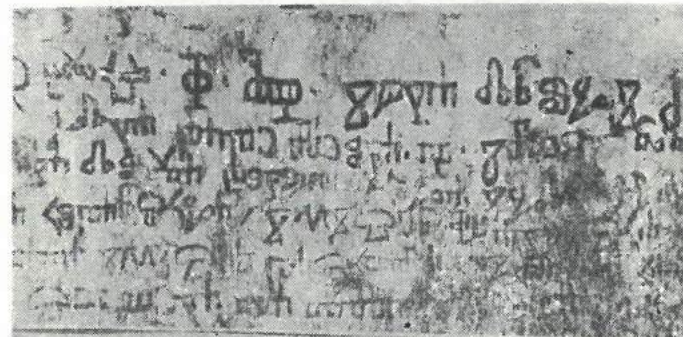
Slika br. 1. Srednjovekovna crkva u selu Hrastovlju, u blizini Kopra, u kojoj se nalaze opisane freske.

stvaraoca, dokazuju jasno, kao i stara slovenska azbuka glagoljica, da su i ovde Sloveni živeli i postavili znake ne samo svoje delatnosti, već i dali doprinos evropskoj kulturi i umetnosti onoga istorijskoga razdoblja.

Pre nego što iznesemo primere od značaja za istoriju zdravstvene kulture onoga doba i kraja, ne možemo a da ne iznesemo nekoliko podataka i o glagoljici, prvoj slovenskoj azbuci, koja je prethodila ćirilici. Ona je nastala 864. god., a njen tvorac je bio Makedonac, Kiril, zvani Solunski. Pri stvaranju ove najstarije slovenske azbuke Kiril-Ćirilo Solunski se koristio malim slovima iz grčke azbuke, a pored toga i nekim drugim slovima istočnih naroda, te je tako nastala glagoljica okruglog tipa, zvana makedonska, za razliku od hrvatske glagoljice, koja je bila uglastog tipa. Obla glagoljica, zvana još i ćirilovska (otuda kasnije i na-

ziv ćirilica) bila je starija, jer je nastala 864. god., a hrvatska, odnosno glagoljica uglastog tipa je kasnijeg datuma, nastala u 13. veku u čakavskom jezičnom području. Tako ovo staroslovensko pismo spada među najstarija pisma evropskih naroda. Peter Kuzmič u svojoj knjizi „Vuk-Daničićevsko Sveto pismo” (1938) ističe da je 1563. god. u Tübingenu štampan Prvi deo Novog zaveta i to prvo glagoljicom, pa ispod nje goticom. Redosled svedoči i o ugledu koji je staroslovensko pismo glagoljica uživala u srednjem veku u Evropi. Ovome se može dodati još i to, da se glagoljica i njeni tragovi i danas nalaze i u drugim crkvama u zapadnim delovima naše zemlje. Tako se npr. glagoljica susreće i u crkvi Sv. Marije u Beramu, kod Pazina, pisana 1431. god. Kako nam je cilj bio da iznesemo samo pojavu glagoljice, to ćemo u daljem izlaganju prikazati freske crkve u Hrastovlju koje imaju elemente značajne za istoriju zdravstvene kulture.

Prvo ćemo se zadržati na freski koja predstavlja moment kada Eva doji Kaina i Avelja, odn. prikazuje podoj blizanaca. Slika pokazuje kako su se tada blizanci hranili istovremeno, kao, što to i danas neki narodi čine, iako savremena medicina danas preporučuje pojedinačno dojenje,

Slika br. 2. Napis na zidu crkve pisan glagoljicom iz 1518. god.

jednog blizanca za drugim, menjajući dojku. Izgleda da slika prikazuje leto. Tu pretpostavku potvrđuje odeća odraslih i gola deca na grudima majke. Ovo pokazuje da se tada narod nije bojao toliko hladnoće, koliko utopljanja. Traka koja se vidi nad freskom, bila je ispisana glagoljicom, a ispod goticom, ali su slova dosta nečitka i većinom izbrisana. Ova slika pored svoje umetničke vrednosti, ima i istorijski medicinski značaj pokazujući način hranjenja i oblačenja onog vremena.

Jedna od najznačajnijih fresaka u crkvi u Hrastovlju je bez sumnje je „Igra mrtvaca”. Dužina ove freske je preko šest metara, a naslikao je Janez iz Kastva 1490. god. Na slici se vidi način oblačenja različitih društvenih slojeva toga doba. Filozofija ove slike se sastoji u tom da svako, bez obzira koji položaj u životu zauzima, mora da umre, od cara i pape pa sve do pripadnika ostalih slojeva društva. Neminovno završavaju smrću, tom nepobedivom zakonu prirode, i odrasli i deca. Među prikazanima se vidi i jedan invalid bez noge sa protezom za nogu i štakom, koje se i danas mogu videti u nekim nerazvijenim zemljama.

„Igra mrtvača”, francuski nazvana „Danse macabre” ili nemačke „Totentanz”, je jedna od najredih tema u srednjovekovnom zidnom slikarstvu (Zadnikar). Najverovatnijim povodom stvaranja ove freske, smatra se u poslednje vreme, je srednjovekovna legenda o susretu tri čoveka. Neznamo šta je bio povod stvaranju ove interesantne i znamenite freske, koja se javlja samo u 15. veku, u retkim crkvama Evrope, a kod nas i u crkvi Sv. Marije na Škrilju u Beramu, hrvatskom delu Istre.

Slika br. 3. Detalj freske na kome je prikazano dojenje blizanaca, oba u isto vreme.

sa tri mrtvaca, koji su živima rekli večitu istinu: „To što ste vi, bili mi smo, to što smo mi, bićete vi”.

Ispod ove velike freske se nalazi napis ispisan glagoljicom, iz 1518. god. koji govori, da je izvršena obnova poda u crkvi. Ovaj napis je napisan na hrvatskom jeziku.

Karakteristična je i freska koja predstavlja tri kralja koji nose poklone Hristu, sa dva lekara (svaki se nalazi sa jedne strane) koji drže u rukama posude sa lekovima, od kojih je jedan sv. Kuzman, a drugi sv. Damjan. Hrišćanska crkva je proglasila ova dva lekara za svece.

U godini proslave dvestogodišnjice rođenja Vuka Karadžića, borca za ćiriličnu azbuku ukazuje na momenat da se setimo i na glagoljicu, to staro i prvo pismo Slovena i njeno prisustvo u katoličkim crkvama čakav-

skog jezičkog područja. Staroslovenska azbuka u rimokatoličkim crkvama zapadnog područja naše zemlje, vidno pokazuje dokle je dopirao uticaj i kultura slovenskih naroda prema zapadu. Na taj način može da se sagleda i naš doprinos umetnosti i kulturi zapadnih evropskih naroda. Svaka freska služi kao neoborivi dokaz da kroz istoriju umetničkih stvaranja nismo ostali pasivni i ravnodušni posmatrači, već da smo i mi dali doprinos evropskoj civilizaciji kao i neki drugi narodi sa razvijenijom kulturom i većim mogućnostima.

Slika br. 4. Deo freske na kojoj je prikazano isterivanje Adama i Eve iz raja. Slikar je prikazao spoljne anatomske oblike tela u odgovarajućim srazmerama.

O zidnom slikarstvu odn. freskama u Hrastovlju pisano je više monografija, i po časopisima, među kojima su zapaženi napisi. M. Zadnikar, M. Šubica, B. Fučića, kao i nekih talijanskih i nemačkih autora. Naročito je lepu i dokumentovanu monografiju napisao slovenački autor Zadnikar, a s obzirom da crkva u Hrastovlju ima i turistički značaj, ovaj autor je napisao i jednu kratku monografiju za turističke vodiče, iz koje se može lepo da upozna ovaj mali ali znameniti spomenik kulture Slovenije. Da je crkva u Hrastovlju od velikog istoriskog značaja, dokazuje i to što se ona nalazi pod zaštitom države, kao spomenik od naročitog kako umetničkog tako i kulturno-istorijskog značaja.

Slika br. 5. Dio velike zidne slike „Igra mrtvaca”. Prikazan je invalid bez noge sa protezom i štakom.

Slika br. 6. Detalj velike slike „Igra mrtvaca”. Prikazan je način odevanja s detaljima: kapom, torbom i posudom za vodu koja se na putu mogla obesiti o rame.

Danas, kada se slavi 700-godišnjica kako je donet tzv. Vinodolski zakonik, koji je bio prvi naš kodeks napisan glagoljicom, i kad se proslavlja 200-godišnjica od rođenja našeg filološkog i prosvetnog velikana Vuka Karadžića, nije bilo nekorisno da potsetimo na ovaj ambijent crkve u Hrastovlju, koja skriva riznicu od istorijske važnosti za našu jugoslo-

Slika br. 7. Detalj s jedne freske. Prikazana je posuda za vodu kakva se u to vreme upotrebljavala u narodu, s čepom kao interesantnim detaljem, a pored nje hrana (desno hleb).

vensku zajednicu, i u kojoj razni pisci i istoričari mogu da nađu izvore i teme u svojoj delatnosti. Veliki broj posetilaca najbolje svedoči koliko interesovanje se pokazuje za ovaj spomenik kulture. Mnogi dolaze u crkvu u Hrastovlju naročito da bi videli čuvenu „Igru mrtvaca” onako kao što neki idu u Luvr zbog Mona Lize, kako slikovito to kaže Marijan Zadnikar.

Freske u Hrastovlju su otkrivene prilikom restauracije crkve, odnosno njenog ponovnog krećenja 1949. Tada su skidanjem starog maltera sa zidova otkrivene freske. Tako se došlo do značajnog otkrića našeg kulturnog blaga koje je malter dugi niz godina skrivao.

LITERATURA

- ¹ Fučić M., *Istarske freske*, Zagreb, 1963. — ² Horvatija, Cinkografica Fiorentina, 1976. — ³ Ivančević R., *Beram, Freske*, Jugoslavija, Beograd, 1965. — ⁴ Opća enciklopedija, knj. III, Jugoslavenski leksikografski Zavod, Zagreb, 1977. — ⁵ Kuzmić P., *Vuk-Daničićovo Sveto pismo i Biblijsko društvo*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1983. — ⁶ *Rečnik književnih termina*, Nolit, Beograd, 1984. — ⁷ Zadnikar M., *Hrastovlje*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1961. — ⁸ Zadnikar M., *Hrastovlje*, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zavod za spomeniško varstvo SR Slovenije, Ljubljana, 1973. — ⁹ Zadnikar M., *Romanska arhitektura na slovenskem*, Ljubljana, 1959.

Zmagoslava ČERNEKA-SUBIĆ, Beograd

QUELQUES FRESQUES DANS L'ÉGLISE MOYENAGEUX DANS HRASTOVLJE
A LA SLOVENIE ET LES ELEMENTS DE LA CULTURE SANITAIRE

Ecrivant des fresques d'église dans le village Hrastovlje, qui se trouve à la Slovénie, l'auteur a trouvé et les exemples quels peuvent témoigner et comme les valeurs pour l'histoire de la culture sanitaire du temp, au quel les fresques ont créés. Parmi des fresques surtout sont capitales: „Allaitement des jumeaux” et „Danse macabre”, dont la création date de 1490. année, du peintre Ivan de Kastva.

A côté des fresques de la valeur historique, ici est le lieu de la constatation écrit au-dessous, ou au-dessu des fresques. Cette constatation d'alphabet glagolitique dans l'église catholique au occident du notre pays, affirme, que son et ici les Slaves participés à la création des valeurs culturelles d'Europe.

(Rad je primljen u Uredništvu 20. XII 1987. god.)

Original scientific paper
UDC 616.31:355.48/497.1 „19”

Danica ZAGRAĐANIN, Beograd

JUGOSLOVENSKI STOMATOLOŠKI RADNICI
U BOLNICAMA SAVEZNIKA OSNOVANIM U JUŽNOJ ITALIJI

Sredinom 1943. god. priznali su Saveznici borbu jugoslovenskih naroda i svrstali Jugoslaviju u red ravnopravnih članova antihitlerovske koalicije.

S tim u vezi u Vrhovni štab NOV i POJ stigle su prve strane vojne misije: Britanska 28. V 1943. god. Sovjetska 23. II 1944. god. a Američka 14. VIII 1944. god.

Šef Sanitetskog oteka Vrhovnog štaba NOV i POJ dr Gojko Nikoliš u pismenom izveštaju Britanskoj vojnoj misiji, 13. VII 1943. god. navodi probleme sa kojima se naš sanitet suočava. Neophodna je pomoć u lekovima, sanitetskom materijalu i opremi, prihvatanju i lečenju teških ranjenika i dr.¹

Baza NOVJ u Bariju otpočela je sa radom 29. X 1943. god. a njeni zadaci su bili:

- organizacija prijema pomoći od Saveznika i njeno prebacivanje u Jugoslaviju (oružje, hrana, sanitetski materijal);
- prihvatanje jugoslovenskog zbeगा; i
- prihvatanje Jugoslovena iz zarobljeničkih i koncentracijskih logora u Italiji i njihovo okupljanje u borbene jedinice — prekomorske brigade.²

Od političkih interniraca iz Slovenije, Hrvatske i Crne Gore, vojnih obveznika mobilisanih u italijansku vojsku, kao i izlečenih ranjenih i bolesnih boraca NOVJ u Italiji, formirano je od oktobra 1943. do septembra 1944. god. pet prekomorskih brigada. Postojanje prekomorskih brigada u sastavu NOVJ imalo je poseban vojni i politički značaj. Prekomorske brigade su u pravom smislu reči bile brigade bratstva i jedinstva, jer su se u njima zajednički borili Slovenci, Hrvati, Crnogorci i drugi.³

Upravnik Baze NOVJ bio je general-major Vladimir Velebit. Sredinom novembra 1943. god. postignut je sporazum o lečenju naših ranjenika u savezničkim bolnicama, pa se krajem meseca pristupilo njihovoj evakuaciji.⁴ Evakuacija je do sredine 1944. god. vršena brodovima, a potom, do juna 1945. god, transportnim avionima. Do kraja januara 1944. god. u Italiji se nalazilo na lečenju 1 483 ranjenika i 196 bolesnika (sa njima je bilo 15 lekara), smeštenih u 13 savezničkih bolnica.⁵ Kasnije je neuporedivo više bilo kako ranjenika i bolesnika tako i sanitetskog osoblja.